

SPROGMUSEET : Redaktør: Ole Stig Andersen

Jagten på sproglige universalier

Af [Jens S. Larsen](#) 13. oktober 2010 • I kategorien [Grammatik](#) •

Biolingvistik og typologi

Hvor forskellige kan sprog i grunden være? Er alt i sproget fuldstændig arbitrært (dvs. tilfældigt valgt eller opstået), eller findes der sproglige universalier, altså noget som er fælles hos alle sprogbrugere?

Indtil for et halvt hundrede år siden var den dominerende holdning at sprog principielt kunne være uendeligt forskellige – enhver lighed mellem to sprog måtte skyldes fælles oprindelse. Så længe man ikke kunne rekonstruere ursproget, kunne sproget ikke egentlig *forklares*; man måtte stille sig tilfreds med at *beskrive* de enkelte sprog. Ved at sammenligne de ældst kendte sprogstadier kan man ganske vist rekonstruere dem langt tilbage i tiden, men næppe mere end en tiendedel af den tid mennesket har haft sprog, og mindre end det, hvis *Homo sapiens sapiens* har arvet sproget fra en tidligere menneskeart.

Siden har den modsatte holdning, der efterhånden kendes som [biolingvistik](#), imidlertid vundet mere og mere fodfæste. Biolingvister går ud fra at alle mennesker er født med det samme sæt af sproglige *principper* i hjernen, og hvert princip har en lille mængde *parametre*. Principperne er genetisk kodede, men parametrene sættes under opvæksten, og tilsammen definerer de hvordan sproget kommer til at se ud hos den enkelte. Efterhånden som man får korreleret sprogevnene med specifikke gener (f.eks. [FOXP2](#)), bliver det muligt at sige noget fornuftigt om hvornår og hvordan de universelle principper opstod.

Der findes dog stadig mange (lad os bare kalde dem **typologer** i denne sammenhæng), som mener at universalierne er nedarvet pr. tradition snarere end pr. biologi. Universalie-forskningen gribes derfor meget forskelligt an i de to lejr. Typologer forsøger at beskrive og sammenligne så mange sprog som muligt, fordi de konkrete ligheder menses at kunne afsløre noget om sprogenes slægtskab. Biolingvister søger derimod inden for hvert enkelt sprog efter de dybest mulige forklaringer, som uundgåeligt bliver meget abstrakte. Typologer og biolingvister kan godt tage udgangspunkt i de samme sprogsbeskrivelser, men de bruger dem på meget forskellig vis.

Den intelligente læser har på dette tidspunkt nok gættet at dette er et indlæg for den biolingvistiske og imod den typologiske metode. Inden vi går over til at se nærmere på de to retningers behandling af universalier, bliver vi altså nødt til at gennemgå nogle aspekter af dansk grammatik ret grundigt. Hvis du synes det bliver for nørdet, kan du springe videre til næstsidsite afsnit, "Sammenligning mellem sprog", hvor den typologiske sprogforskning bliver heglet igennem.

Feltskemaet

Ordstillingen i dansk kan beskrives meget elegant ved hjælp af Paul Diderichsens *feltskema*, som han offentliggjorde i *Elementær dansk Grammatik* i 1946. Enhver dansk hovedsætning kan, noget forenklet sagt, analyseres ved at samle ordene i *led* (skolegrammatikkens grundled, udsagnsled osv.), som fordeles på syv *pladser*, der igen samles i tre overordnede *felter*:

	Forfelt	Centralfelt			Slutfelt		
	F	v	n	a	V	N	A
1	Skulle	Skulle	manden	ikke	dræbe	bjørnen	i går?
2	Manden	har	manden		dræbt	bjørnen.	
3	Bjørnen	har	manden		dræbt.	bjørnen	
4	Manden	dræbte	bjørnen	ikke.		manden	
5	Manden	dræbte	manden	ikke		bjørnen.	
6	I går	dræbte	manden			bjørnen.	i går
7	I går	gav	manden			bjørnen en kugle.	i går
8	Dræb	dræb	(du)	bare		biørnen	i morænen!

Feltskemaet, eksemplerne 1-8

Forfeltet består af bare én plads F. Denne plads er særlig ved at den ikke selv ejer et indhold, men får det ved at "stjæle" et led fra en af de seks andre pladser. I skemaet er der brugt dobbelt gennemstregning i hvert enkelt eksempel til at markere hvilket led der er flyttet.

Central- og slutfeltet består hver af tre pladser: V står for *verbal* (dvs. udsagnsled), N står for *nominal* (dvs. navneled) og A står for *adverbial* (dvs. billed).

Pladsen “v” (kaldet lille v) indeholder sætningens udsagnsord bøjet i nutid, datid eller bydemåde. Hvis der er tale om et sammensat udsagnsord (f.eks. “har dræbt” eller “skulle kunne have været blevet dræbt”) står første ord i lille v og resten i store V. Lille v indeholder altså altid præcis ét ord; antallet af ord på alle de andre pladser kan derimod gå fra nul til uendeligt.

Pladsen lille n skal dog altid være udfyldt, om ikke andet så med et "foreløbigt grundled" ("det" eller "der"). Lille n kan kun indeholde sætningens grundled, mens store N kan indeholde op til to navneled af vilkårlig art og størrelse.

Seneste sprognyheder

17/12	Snebajer og nytårsskrald: Juleord kan slås op i netordbog - Jubii www.jubii.dk
24/11	Meet the Last Speaker of a Dying Language video.nationalgeographic.com
11/11	Hit med sproget: Nu vil forskerne have fingre i dine huskesedler - Politiken.dk politiken.dk
1/10	Jørn Lund: Danmark er et grammatisk uland, og vores klapjagt på humaniora gør det værre - Politiken.dk politiken.dk
30/9	Ny dansk forskning rokker ved vores forståelse af grammatik - Politiken.dk politiken.dk

20/12	For the Past 20 Years, a Santa Ana Man Has Kept the Language of the Aztecs Alive www.ocweekly.com
19/12	Reviving Australia's Indigenous Languages - Nightlife - ABC Radio www.abc.net.au
17/12	WA language project fans the embers of an ancient language - ABC News (Australian Broadcasting Corporation) www.abc.net.au
15/12	Barrow, Alaska, Changes Its Name Back To Its Original 'Uktjagvik' : The Two-Way : NPR www.npr.org
14/12	Baby names helping Indigenous languages live on www.sbs.com.au

FLERE NYHEDER >>>

Verdens sprog på Sprog museet.dk på et større kort

Mere i kategorien 'Grammatik'

Verdens første samtalegrammatik?

Kopier i talesproget

Ole kom for sent, fordi ...

Hva'ffornoed? Om ordet "hvad" i dansk talesprog

Nye kommentarer

william fich til Jødiske efternavne

Jens Michael Kofod-Hansen til Nytårsfortsæt

Jens Michael Kofod-Hansen til Nytårsfortsæt

Herluf Hansen til Ded borriijnholmska måled

Arturo til Hebraisk: Et genoplivet sprog eller et nyt sprog?

Yunus til Two Turkish Loanwords in Swedish

Sonstige til Den Danske Ordbog på nettet

Mads Haupt til Er det forkert at splitte sammensatte ord?

Monica Scheuer til Jødiske efternavne

Eksempel 7 indeholder både et hensynsled og et genstandsled, som kunne udvides til f.eks. “den store smukke gamle brune bjørn | en dødfølgende kugle som var produceret i Norge af svensk stål”.

Både lille a og store A kan fyldes med et vilkårligt antal biled, f.eks. kunne eksempel 2 udvides med “med en salonriffel | på hundrede meters afstand | i skoven | for to dage siden”. Billedene vil vi ikke beskæftige os videre med her, men læg mærke til at eksempel 4 og 5 bliver enslydende hvis man udelader “ikke”. Hvis det kun er lille v, lille n og store N der er udfyldt, kan man kun se forskel på grundled og genstandsled hvis et af dem er et personligt stedord der bøjes i fald (f.eks. “Ham dræbte bjørnen” over for “Han dræbte bjørnen”).

Flytninger

De der kender feltskemaet i forvejen, vil nok studse over eksempel 1 og 8. Her er indholdet i lille v flyttet over i F, selv om man plejer at lade lille v stå urørt. Den nye analyse indføres her fordi man på Diderichsens tid kun var interesseret i en beskrivelse af dansk, ikke i en forklaring af sprog. Hvis det er den enklest mulige beskrivelse, man vil have, så minimerer man antallet af flytninger. Går man derimod efter den enklest mulige forklaring, så minimerer man antallet af *regler* for flytninger og formulerer dem så simpelt som muligt. Regel B er jo tydeligvis simplere end Regel A:

- Regel A: “Udfyld F med et led fra en af de øvrige pladser, men kun hvis sætningen er fremsættende” (altså hverken en spørge- eller en bydesætning).
- Regel B: “Udfyld altid F med et led fra en af de øvrige pladser”.

Umiddelbart er det lige meget for beskrivelsen om man vælger Regel A eller Regel B, men hvis man vil have en forklaring på forholdene i dansk, må man spørge sig hvorfor ordstillingen er fuldstændig stiv i spørge- og bydesætninger, mens de fremsættende sætninger er meget mere variable. Hvorfor mon genstandsleddet i en bydesætning ikke kan flyttes over i F, når nu grundledet (du/I) giver sig selv? Hvis det er fordi pladsen er optaget af udsagnsordet, så har vi allerede en delvis forklaring, selv om vi endnu ikke ved hvad der udløste dén flytning. Opgaven “forklar ordstillingen i den danske hovedsætning” deles derfor op i to: dels en undersøgelse af hvilke flytninger af sætningsled der forekommer, dels en undersøgelse af hvad der bringer de enkelte flytninger til anvendelse. Derfor må regel A skrottes til fordel for regel B. Som vi skal se, er det relativt nemt at formulere et regelværk for flytninger, når først sætningsskemaet er stillet op, men at forklare hvad der udløser anvendelsen af hver enkelt regel stiller os over for betydeligt større udfordringer.

Dybde- og overfladestruktur

Flytninger af sætningsled er i det hele taget et centralt emne for at forstå hvordan sprog virker. Man kan tale om en sætnings [dybdestruktur](#), som er den form den har inden alle flytningerne, og dens *overfladestruktur*, som er det der kommer ud af munden på os (hvis vi ellers beslutter os for at udtale de sætninger vi tænker – det sker faktisk for de færreste af dem).

Regel B er dejligt enkel og klar, men det er de færreste sprog der bekvemt lader sig analysere med et sætningsskema med forfelt. Derfor vil vi gå ud fra at Regel B er udtryk for en parameter. Følgende regel er derimod af meget mere principiel karakter:

- Regel C: “Udsagnsordets bøjninger befinder sig i lille v. Hvis bøjningerne tilsammen ikke udgør et selvstændigt ord, flyttes det første ord i store V over i lille v og bøjes dér.”

Regel C indbærer at lille v i dybdestrukturerne for eksemplerne 4-8 har et rent *abstrakt* indhold, mens det *konkrete* udsagnsord står i navnemåde i store V. For at komme fra dybdestruktur til overfladestruktur skal man altså først anvende Regel B, der flytter et vilkårligt led over i F, og derefter Regel C, der flytter et udsagnsord fra store V til lille v så det kan bøjes. Sætningen “Manden dræbte bjørnen ikke i går” kommer så til at se sådan her ud (det abstrakte indhold i lille v er repræsenteret som en bøjning af udsagnsordet “gøre” mellem skarpe parenteser):

9	F	v	n	a	V	N	A
		[gjorde]	bjørnen	ikke	dræbe	manden	i går
B	Manden	[gjorde]	bjørnen	ikke	dræbe	manden	i går
C	Manden	dræbte	bjørnen	ikke	dræbe	manden	i går.

Feltskemaet, eksempel 9

Den samme dybdestruktur bruges til “Bjørnen dræbte ikke manden i går” og “I går dræbte bjørnen ikke manden”. De nuværende regler danner også “Hvem dræbte bjørnen ikke?” og “Hvem dræbte ikke manden?” korrekt. “Bjørnen dræbte ikke hvem?” ser umiddelbart forkert ud, men er i virkeligheden bare et såkaldt *ekksopørgsmål*, som man stiller når man ikke helt har hørt eller ikke kan tro det en anden lige har sagt. Imidlertid får vi et problem, hvis vi prøver at danne “Dræbte bjørnen ikke manden?”, for Regel B når at flytte det abstrakte “[gjorde]” ud af lille v, inden Regel C kan fusionere det med “dræbe”. Det skal dog vise sig at det snarere er skemaets skyld end reglernes. Lige nu vil vi derfor kigge på et andet problem, der tidligere er søgt løst på typologisk vis, men hvor biolingvister vil gå anderledes til værks.

Det springende stedord

Hvordan kan det være at det hedder “Bjørnen dræbte ham ikke” når nu det hedder “Bjørnen dræbte ikke manden”? Man ganske vist godt sige “Bjørnen dræbte ikke ham”, men kun hvis “ham” er betonet, og det betyder at bjørnen har dræbt en anden end “ham”. Regionalsproget på Lolland-Falster kender ikke problemet; her kan man udmærket sige “Bjørnen dræbte ikk’ ham”, med tryk på “ikk’” og uden tryk på “ham”. Men det hjælper jo ikke stort, når sætningsskemaet gerne skulle kunne beskrive rigssproget.

Diderichsens egen foreløbige løsning var at flytte “ham” op i lille a, foran “ikke”. Men han kunne godt selv se det var noget rod at sammenblande biord og personlige stedord på samme plads. Kan skemaet ikke bruges til at holde

jane til Jødiske efternavne

Artikler om

aktuelle sprog Alfabeter Anmeldelser arabisk

Biblen bogstaver børn Danmark Dansk Dialekter

engelsk esperanto Formidling fransk identitet

konsonanter Medier modersmål Musik Navne norsk Ord

ordbøger ordforråd oversættelse Plansprog religion

romanske sprog russisk Sjov skriftsprog sprogdød Sproggeografi

sprogkort Sprogpolitik sprogteknologi

svensk truede sprog tv tyrkisk tysk Udtale

Underholdning video vokaler

Arkiv	Resources
januar 2015	Ethnologue: Languages of the World
december 2014	Forvo – All the Words in the World. Pronounced.
november 2014	LL-Map: Language and Location
maj 2014	Minority Rights Group
marts 2014	Omniplot. Writing Systems and Languages of the World
februar 2014	UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger
oktober 2013	World Atlas of Linguistic Structures (WALS)
august 2013	
marts 2013	
januar 2013	
december 2012	

Resurser
Bogstavlyd
Dansk sprogæavn
Den danske ordbog
Dialekt.dk
dk.kultur.sprog
Korpus.dk
Nye ord i dansk på nettet (NOID)
Ordbog over det danske sprog
Ordnat. Dansk sprog i ordbøger og korpus
Sproget.dk
Svenska Akademien
Θ (Schwa.dk)

juli 2011
juni 2011
maj 2011
april 2011
marts 2011
februar 2011
januar 2011
december 2010
november 2010
oktober 2010
september 2010
juni 2010
maj 2010
april 2010
marts 2010
februar 2010
januar 2010
december 2009
november 2009
oktober 2009
september 2009

ordklasserne strengt adskilt, bringes hele dets berettigelse i fare. Det interessante er nu, at de der ønsker en *beskrivelse* der gerne må være særegen for dansk, vælger at stoppe hullet ved tilføje en ekstra plads i skemaet, mens de der sigter efter en *forklaring* på selve menneskets sprog, vælger at forfine regelværket og derved snubler over regler der løser mere end det foreliggende problem – men også afslører nye problemer.

Diderichsens traditionelle arvtagere, fra Erik Hansen med *Dæmonernes port* i 1976 til Robert Zola Christensen med *Dansk grammatik* i 2009, indfører en *lethedspads* mellem lille n og lille a. Dette forslag giver en lidt bedre beskrivelse af rigsdansk, men det forklarer ikke tilstanden i det lolland-falsterske regional­sprog, og det er uklart hvorfor det kun bruges når store V står tomt. Hvorfor hedder det f.eks. ikke ”Bjørnen har ham ikke dræbt”, når det på tysk hedder ”Der Bär hat ihn nicht getötet” og der er en ledig plads i skemaet?

For at komme uden om lethedspadsen kunne man i stedet formulere en regel der så sådan her ud:

Regel D: ”Ved afbetoning i slutfeltet bliver det første led på pladserne efter store V flyttet over som et afhængigt led i slutningen af store V” (markeret med ”/”, i modsætning til ”|” der angiver uafhængige led).

Regel D er ikke helt god, for vi ved ikke præcis hvad der skal forstås ved ”afbetoning” og under hvilke omstændigheder den optræder. Til gengæld er det klart at afbetoning udtrykkes lidt forskelligt i rigsmål og lolland-falstersk – måske bestemt af hvordan en parameter er sat. At Regel D ikke kan være den endelige formulering, ses også af at vi er nødt til at indføre en ellers helt umotiveret Regel E for at få analysen til at gå op:

Regel E: ”Hvis indholdet af lille v er et abstrakt element, skal indholdet af lille n flyttes over som et afhængigt led i slutningen af lille v.”

Turen fra dybde- til overfladestruktur ser nu således ud:

<i>I</i> 0	F	v	n	a	V	N	A
		[gjorde]	bjørnen	ikke	dræbe	ham	i går
E		[gjorde] / bjørnen	bjørnen	ikke	dræbe	ham	i går
D		[gjorde] / bjørnen	bjørnen	ikke	dræbe / ham	ham	i går
B	bjørnen	[gjorde] / bjørnen	bjørnen	ikke	dræbe / ham	ham	i går
C	Bjørnen	dræbte / bjørnen / ham	bjørnen	ikke	dræbe / ham	ham	i går.

Feltskemaet, eksempel 10

Behovet for Regel E ses, hvis man bruger Regel B på ”i går” i stedet for på ”bjørnen”; uden Regel E ville resultatet blive det ugrammatiske ”**I går dræbte ham bjørnen ikke.**”

Fra beskrivelse til forklaring

Lige nu kan det hele godt virke temmelig orkesløst. Vi har indført en Regel E, hvis eneste berettigelse er at reparere på Regel D, der interagerer noget uklart med Regel B og Regel C. Når man stiller regler op, skal man passe godt på at anvende dem i samme rækkefølge hver gang; ellers har de ingen forklaringskraft. Man skal også passe på at formulere dem helt præcist, så de ikke afføder ugrammatiske sætninger. De skal også helst gå i anvendelse helt automatisk, hvad Regel D ikke gør. Dertil kommer at reglerne i virkeligheden slet ikke findes i sig selv! Ifølge biolingvistisk teori er de blot et indirekte udtryk for spillet mellem principper og parametre, og de skal kun bruges til at kaste lys på disse. Bagefter kan de afskaffes, og når der ikke er nogen regler, kan man heller ikke tale om dybde- og overfladestruktur længere!

På den anden side, hvis et regelsæt for dansk er bare delvis vellykket, kan det løfte på sløret for nogle af de principper der gælder for *alle* sprog – eller for alle dialekter af menneske­sproget, som det egentlig burde hedde. Man skal altså ikke lade sig afskrække af at der bliver masser af ”løse ender” tilbage i den grammatiske teori, selv efter mange års forskning. Dertil kommer at der også er andre grunde til ikke at skrotte Regel D med det samme. Eksempel 11 er det samme som eksempel 10, blot med Regel B brugt på store V:

<i>I</i> 1	F	v	n	a	V	N	A
		[gjorde]	bjørnen	ikke	dræbe	ham	i går
E		[gjorde] / bjørnen	bjørnen	ikke	dræbe	ham	i går
D		[gjorde] / bjørnen	bjørnen	ikke	dræbe / ham	ham	i går
D		[gjorde] / bjørnen	bjørnen	ikke	dræbe / ham / i går	ham	i-går
B	dræbe / ham / i går	[gjorde] / bjørnen	bjørnen	ikke	dræbe / ham / i går	ham	i-går
	Dræbe ham i går	gjorde bjørnen		ikke.			

Feltskemaet, eksempel 11

Det særligt elegante ved dette eksempel er at selve *beskrivelsens format* forklarer noget om hvordan sætningen dannes. Oversættelsen af ”[gjorde]” til ”gjorde” behøver jo ikke nogen regel, men fremgår simpelthen af at sætningen bryder igennem til overfladen. Man kan næsten sige at Diderichsens oprindelige skema i sig selv forklarer mere om dansk end det regelværk vi her har opstillet, også selv om Regel B og Regel C ser rimeligt robuste ud.

Læg mærke til at Regel D i eksempel 11 kan gentages, så den flytter led efter led fra store N og store A over i store V, indtil der ikke er flere led at tage af. Vi ved ikke hvorfor der skal flyttes mindst et led i slutfeltet over i store V, for at Regel B kan flytte store V’s indhold videre over i F – det er forbudt at sige ”**Dræbe gjorde bjørnen ikke ham i går**”. Men når store V er blevet tømt af Regel B, kan Regel C ikke gå i anvendelse, for det er jo den regel der flytter et ord fra store V til lille v. Bortfaldet af Regel C er altså velmotiveret, hvilket kun bekræfter at det er en ”god” regel. Det er en smule betænkeligt at navne- og billed nu kan havne på V-pladserne, men i det mindste er det som underordnede og dermed bedre motiverede led.

august 2009
juli 2009
juni 2009
maj 2009
april 2009
marts 2009

Abstrakte elementers forklaringskraft

Den ubesværede overgang fra abstrakt element til konkret ord betyder ikke at lille v altid indeholder “[gør]” eller “[gjorde]” i dybdestrukturen. F.eks. kan man godt sige “Eje en bil gør han ikke”, men “~~Have en bil gør han ikke~~” lyder helt forkert. Selv om de to sætninger betyder nøjagtig det samme og har identisk opbygning på overfladen, er den sidste ugrammatisk fordi “have” også er et hjælpeledsagnsord. I dybdestrukturen står “har” i “Han har en bil” derfor i lille v, mens “Han ejer en bil” har “[gør]” i lille v og “eje” i store V. Ordet “har” i “Han har en bil” er derfor utilgængeligt for Regel D – hvilket igen taler for at beholde Regel D i en eller anden form.

Et andet eksempel på abstrakte elementers forklaringskraft er sætninger med foreløbigt grundled. Man kunne forestille sig at det egentlige grundled i alle danske sætningers dybdestruktur befinder sig i store N, og lille n blot indeholder “[det]” eller “[der]”. I de tilfælde hvor regelværket ikke får flyttet det egentlige grundled over i lille n, dukker der så et “det” eller “der” op til overfladen. Denne spændende mulighed kan vi dog ikke komme nærmere ind på her.

Vi kan nu se at spørgesætninger på dansk må indledes af det abstrakte element “[om]”. Ekko**sp**ørgsmål dannes, som vi så ovenfor, ved at anvende Regel B på et andet led end spørgeordet, f.eks. “Bjørnen har dræbt hvem?”. Men ekkoformen til “Har han dræbt bjørnen?” hedder jo “**O**m han har dræbt bjørnen?”. Danske spørgesætninger har derfor form af bisætninger, og bisætninger kan regel B ikke operere på. Diderichsens model indeholder nemlig et særligt bisætnings**s**kema, som ikke indeholder noget forfelt (pladserne er k n a v V N A, hvor k står for *konjunktional*, dvs. binde**l**ed). Indtil hoved- og bisætnings**s**kemaet er bragt på samme formel, kan man altså ikke forvente at danske spørgesætninger kan forklares tilfredsstillende.

Sætningsskemaets fremtid

Desværre ser det ud til at sætningsskemaets fortjente succes har været med til at blokere for biolingvistikkens udbredelse i det danske sprogforskermiljø. Der er ellers en enkelt der har forsøgt at sammensmelte hoved- og bisætningsskemaet, nemlig Christian Becker-Christensen i *Dansk syntaks* fra 2010 (og tidligere udgaver med titlen *Nudansk syntaks*). Den eneste flytningsregel han anerkender er imidlertid den underforståede Regel A, og resultatet er et meget uelegant, hierarki-løst positionsskema, der på mange pladser fuldstændig sammenblander ordklasserne. Gevinsten ved hans forslag er derfor stort set lig nul, både med hensyn til pædagogisk overskuelighed og videnskabelig forklaringskraft.

I længden kommer man nok ikke uden om at skrotte sætningsskemaet til fordel for de internationalt mere gængse **binært forgrenede syntaks**træer. På kortere sigt ser det dog ud til at den bedste måde man kan bruge dansk grammatik til at opnå indsigt i universel grammatik, er at formulere regler der udleder overflade**s**trukturer fra dybdestrukturer inden for rammerne af sætningsskemaet. Hvis man vil gå efter at sætte hoved- og bisætningskema på samme formel (og måske eliminere behovet for Regel E ved samme lejlighed), skal man nok basere det på bisætnings**s**kemaet. Det lyder kontra**l** intuitivt, men det er Diderichsens hovedsætningsskema i forvejen, eftersom det tager udgangspunkt i spørgesætningens form med udsagnsleddet først. Umiddelbart skulle man jo tro at en fremsættende form med grundledet først ville være den de andre former skulle afledes af.

Sammenligning mellem sprog

Vi er nu klar til at forlade dansk og sammenligne den biolingvistiske og den typologiske metode. Noget af det som en typisk typolog vil kaste sig over er at klassificere sprog alt efter deres mest normale ordstilling i simple, fremsættende sætninger. Man bruger forkortelserne S for subjekt (grundled), V for verbal (udsagnsled) og O for objekt (genstandsled). I en sætning som “Manden dræber bjørnen” er rækkefølgen altså SVO, og dansk kaldes derfor et SVO-sprog. Der er seks forskellige måder at bytte om på de tre elementer:

SOV bruges af det største antal sprog, f.eks. japansk, baskisk, tyrkisk, latin, hindi, persisk og grønlandsk.

SVO er en anden stor gruppe, der foruden dansk omfatter sprog som engelsk, tysk, fransk, russisk, kinesisk og swahili.

VSO er sjældnere; klassisk arabisk, irsk, walisisk og hawaiiansk er eksempler.

VOS kendes fra enkelte sprog, fx. fijiansk og malagassisk.

OVS kendes kun fra hixaryana, en indianerstamme i Brasilien.

OSV kendes fra xavante og warao, indianerstammer i Sydamerika.

Set fra en biolingvistisk synsvinkel har klassificeringen imidlertid den ulempe at den ikke tager hensyn til placeringen af *hjælpe*ledsagnsordet (“lille v”), som er det led hele sætningen bygges op om. Resultatet bliver at flere sprog skal omklassificeres og mindst én klasse helt afskaffes.

Tag for eksempel tysk: “Der Mann tötet den Bär” – øjensynlig et klart eksempel på et SVO-sprog. Men hvis Regel C også gælder på tysk, må konklusionen blive at tysk grundlæggende har SOV! Andre ordstillinger fremkommer kun på overfladen, fordi lille v placeres forskelligt alt efter om der er tale om en fremsættende hovedsætning, et spørgsmål eller en bisætning. Her følger eksempler på alle tre sætningstyper, hvor lille v er udfyldt dels med det konkrete hjælpeledsagnsord “werden” (der betegner fremtid), dels med det abstrakte element “[gør]” (der dog nok hedder noget andet på tysk). Pilene viser hvordan Regel C flytter et ord fra store V til lille v, og bundstregen _ markerer pladsen som ordet er flyttet fra:

SvOV:

Der Mann wird den Bär töten.

Der Mann [gør] den Bär töten → Der Mann tötet den Bär _.

vSOV:

Wird der Mann den Bär töten?

[gør] der Mann den Bär töten → Tötet der Mann den Bär _?

SOVv:

Ob der Mann den Bär töten wird ...

Ob der Mann den Bär töten [gør] → Ob der Mann den Bär _ tötet ...

Sprogene bliver altså fejlklassificeret hvis man bruger overfladestrukturer i stedet for dybdestrukturer, og tysk er næppe det eneste eksempel. Men det bliver værre endnu: VSO-gruppen er ikke blot forholdsvis sjælden, den findes tilsyneladende slet ikke! I dybdestrukturene er f.eks. irsk et SVO-sprog lige som dansk; forskellen er blot at irske fremsættende sætninger bruger samme konstruktion som danske spørgsmål. Det afsløres når de irske udsagnsord bøjes på en måde der svarer til forskellen mellem engelsk “is speaking” og “speaks”:

vSVO:

Tá Micheál ag labhairt Gaeilge.

er Micheál ved tale irsk

“Micheál taler irsk (lige nu).”

[gør] Micheál labhairt Gaeilge → Labhraíonn Micheál _ Gaeilge.

[gør] Micheál tale irsk → taler Micheál _ irsk

“Micheál taler irsk (sometider).”

Disse eksempler er nok til at vise at en rent typologisk tilgang til universalieforskning er meget lidt fyldestgørende. Dataindsamling på verdens sprog kan være godt nok, men teorien om menneskesproget vokser ikke af sig selv ud af dataene. Man er nødt til at arbejde med en masse foreløbige teorier, baseret først og fremmest på den specifikke dialekt som man har den dybeste intuitive fornemmelse af. Data fra mindre kendte sprog kan være velegnede til at vælge mellem to ellers lige gode teorier, men en opstillet teori kan kun væltes af en ny og bedre teori.

Dertil kommer at eksotiske sprog kan være meget dårligt beskrevet. Jeg kan hverken irsk eller arabisk, men jeg har adgang til nogenlunde troværdige beskrivelser af dem af forskellige forfattere. Data fra fijiansk og malagassisk er måske også så tilgængelige at de kan bruges til at bekræfte eller udfordre Regel C. Derimod har jeg stærk mistanke om at OVS og OSV mest er opfundet for at gøre hixkaryana og xavante mere interessante. Den sikreste måde at få klaring over det ville være at få en vaks, ung indianer fra en af disse stammer til at gennemføre en uddannelse i teoretisk lingvistik – hvis stammen da ikke går til i folkedrab eller assimilation inden.

Sprog- og lingvistikudvikling

Når man ved at dansk er SVO og tysk er SOV, så kan man godt undre sig over hvordan to så nært beslægtede sprog kan udvikle sig til så forskellige typer. Forklaringen ligger i, at ikke blot kan samme dybdestruktur afledes til flere forskellige overfladestrukturer, og den overfladisk set samme sætning kan være afledt af to forskellige dybdestrukturer – to forskellige dybdestrukturer kan også godt have samme betydning. I f.eks. “Han fik malet bilen” står “malet” som hovedudsagnsord i store V, mens det i “Han fik bilen malet” er omsagnsord til genstandsled i store N.

Folk kan altså godt have sat deres parametre noget forskelligt og alligevel med rette føle at de taler nøjagtigt samme sprog. Inden for biolingvistik anerkender man derfor ikke det strukturalistiske skel mellem diakron og synkron lingvistik. Omvendt bevarer man den indsigt at forholdet mellem lyd og betydning er arbitært. Det betyder at to mennesker kan tænkes at have ens grammatik (inklusive lydsystemet), men ingen fælles ordformer – og så taler de i princippet nøjagtig samme dialekt af menneskesproget, selv om de i praksis ikke kan bruge det til at snakke sammen! Det strider mod al sund fornuft, men det gør videnskab tit.

Hvor mange principper skal vi så antage der nogenlunde er? I den simplest mulige model kan hvert parameter blot have to forskellige værdier, og alle parametre kan sættes uafhængigt af hinanden. Hvis vi så sætter at der er 16 principper (det samme antal som esperantos berømte “16 regler”), så findes der $2^{16} + 1 = 65.537$ mulige dialekter af menneskesproget. Det er nok for lidt, selv om typologiske sprogforskere typisk vil anslå antallet af nuværende levende sprog til ca. 6.000. Men hvis der er bare 64 principper (så mange som der er felter på et skakbræt), bliver det til $2^{64} + 1 = 18.446.744.073.709.551.617$ – over atten trillioner forskellige mulige dialekter! Et astronomisk tal, men ikke uendeligt. Det går an at tro det kan beregnes.

Jens Stengaard Larsen

esperantist, lingvistikstudent, postbud

Læs også:

1. [Det sproglige lavvande er over os](#) Vi er langsomt, men sikkert ved at reducere Danmark til en nation af dansk- og engelsktalende – at best, so to speak. Derfor vælger vi at råbe til oprør mod...
2. [Esperantobyen Herzberg](#) Tosproget skiltning i Herzberg am Harz: Tysk og esperanto (Foto: www.ic-herzberg.de) Jeg bliver gerne spurgt om esperanto virkelig tales og bruges i hverdagen, til fest og fagligt. Mit svar er...
3. [Luxembourg – at leve i Babelstårnet](#) Groussherzogtum Lëtzebuerg Inden jeg kaster mig ud i lidt mere specifikke sprogvidenskabelige kommentarer fra hjertet af Europa, vil jeg starte med at give et lille indblik i mit liv i...
4. [Øh – den lille lyd vi alle kender](#) Du kender den. Du hører den hele tiden, men tænker ikke over den. Når du kommer til at tænke over den, kan du nogle gange helt glemme at lytte til...

Tagget med: [biolingvistik](#), [bisætning](#), [Dansk](#), [dansk grammatik](#), [dybdestruktur](#), [esperanto](#), [FOXP2](#), [grammatik](#), [hovedsætning](#), [irsk](#), [Plansprog](#), [regler](#), [syntaks](#), [sætning](#), [sætningsled](#), [sætningskema](#), [typologi](#), [tysk](#), [universalier](#)

Skriv en kommentar

Navn (kræves)

E-mail (kræves)

Hjemmeside

Send mig en e-mail når der kommer flere kommentarer.